АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

УДК 336.221.24
DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2026.4.17

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Атаманчук Наталія Іванівна,
orcid.org/0000-0002-3893-084X
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті досліджено сучасний стан правового та фінансового забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні. Обґрунтовано, що належне фінансування науки є не лише передумовою функціонування наукових установ, а й важливою державною гарантією реалізації конституційного права на наукову творчість. Автором проаналізовано положення Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо джерел фінансового забезпечення науки, принципів бюджетного фінансування та функціонування Національного фонду досліджень України. На підставі статистичних даних визначено стійку тенденцію до недостатнього рівня витрат на наукові дослідження і розробки в Україні порівняно із законодавчо визначеним орієнтиром та показниками держав – членів Європейського Союзу. Особливу увагу приділено новій моделі фінансування, запровадженій з 2026 року, яка передбачає врахування результатів державної атестації наукових установ і закладів вищої освіти під час розподілу базового фінансування. Встановлено, що нова модель поєднує базове та конкурсне фінансування, створюючи передумови для переходу від переважно кошторисного підходу до системи, орієнтованої на результат, якість і довгострокову спроможність наукових установ. Автором наголошено, що результативність реформування залежатиме від стабільності бюджетного фінансування, прозорості розподілу коштів, недопущення надмірної адміністративної залежності наукових установ та забезпечення реальної автономії наукової діяльності. На основі аналізу наукових поглядів сформульовано пропозиції щодо подальшого вдосконалення механізмів фінансового забезпечення науки, зокрема збільшення частки видатків на наукові дослідження у ВВП, розвитку грантового фінансування, запровадження механізмів співфінансування державою і бізнесом наукомістких проєктів, модернізації дослідницької інфраструктури та посилення зв'язку між результатами наукових досліджень і потребами економіки.

Ключові слова: *наука, фінансування науки, наукова і науково-технічна діяльність, бюджетне фінансування, державна атестація, грантове фінансування, наукові установи, молоді вчені, дослідницька інфраструктура, незалежність науки.*

Atamanchuk Nataliia. Legal regulation of financial support for science in Ukraine: current challenges and directions of modernization

The article examines the current state of legal and financial support for scientific and scientific-technical activities in Ukraine. It is substantiated that proper funding of science is not only a prerequisite for the functioning of scientific institutions, but also an important state guarantee for the implementation of the constitutional right to scientific creativity. The author analyzes

the provisions of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activities" regarding sources of financial support for science, principles of budget financing and the functioning of the National Research Fund of Ukraine. Based on statistical data, a persistent trend towards an insufficient level of spending on scientific research and development in Ukraine compared to the legislatively defined benchmark and indicators of the European Union member states is identified. Special attention is paid to the new financing model, introduced since 2026, which provides for taking into account the results of state certification of scientific institutions and higher education institutions when distributing basic funding. It is established that the new model combines basic and competitive funding, creating the prerequisites for the transition from a predominantly budget-based approach to a system focused on the results, quality and long-term capacity of scientific institutions. The author emphasizes that the effectiveness of the reform will depend on the stability of budget funding, transparency of the distribution of funds, prevention of excessive administrative dependence of scientific institutions and ensuring real autonomy of scientific activity. Based on the analysis of scientific views, proposals are formulated for further improvement of the mechanisms of financial support for science, in particular, increasing the share of scientific research expenditures in GDP, developing grant funding, introducing mechanisms for co-financing of science-intensive projects by the state and business, modernizing research infrastructure and strengthening the connection between the results of scientific research and the needs of the economy.

Key words: *science, science financing, scientific and scientific and technical activities, budget financing, state certification, grant financing, scientific institutions, young scientists, research infrastructure, independence of science.*

Постановка проблеми. Статтею 54 Конституції України [1] громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а держава сприяє розвитку науки та встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Водночас, практична реалізація цих конституційних гарантій потребує належного фінансового забезпечення науки та створення ефективних механізмів захисту незалежності наукової діяльності.

В умовах запровадженого воєнного стану, економічної нестабільності та євроінтеграційних процесів, що відбуваються в нашій державі питання фінансування науки та забезпечення її незалежності набувають особливої актуальності. Доводиться констатувати, що система фінансування науки в Україні характеризується хронічною недостатністю бюджетних коштів, нерівномірністю розподілу фінансових ресурсів, залежністю наукових установ від державного управління та обмеженими можливостями залучення позабюджетного фінансування. Саме тому актуальності набуває дослідження не лише обсягів фінансування, а й правових механізмів його розподілу, критеріїв результативності та гарантій незалежності наукової діяльності в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, що досліджували проблемні аспекти фінансування науки та здійснювали пошук шляхів забезпечення гарантій незалежності науки в Україні є: Н. Атаманчук; В. Коба, І Тарновська, В. Власова; Т. Лебеда; О. Ляшенко; І. Подрез-Ряполова; Т. Писаренко, Т. Куранда, О. Кочеткова; О. Решетняк; К. Сіренко; О. Скрипнюк; Г. Терещенко; Г. Харламова, М. Наумова; Г. Пурій; Т. Ящук та ін. Попри значну кількість наукових праць, присвячених питанню фінансування науки, сучасні виклики зумовлюють потребу перегляду підходів до фінансування та гарантій незалежності наукової діяльності в Україні, глибокого аналізу проблемних аспектів, пошуку шляхів їх врегулювання.

Тому, **метою дослідження** є аналіз правового забезпечення фінансування науки та гарантій її незалежності в Україні, визначення особливостей нової моделі фінансування, запровадженої з 2026 року, а також формулювання пропозицій щодо подальшого вдосконалення фінансового забезпечення наукової і науково-технічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2] визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади. Згідно ст. 48 цього

Закону фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів установ, організацій та підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом. Закон визначає механізми державної політики у науковій сфері, встановлює принципи фінансування наукової та науково-технічної діяльності з Держбюджету, закріплює створення Національного фонду досліджень України для грантового фінансування, передбачає державне замовлення на виконання пріоритетних досліджень. Одним із основних інструментів реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування, яке здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, обсяг яких щорічно визначається у законі України про Державний бюджет України окремим рядком у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України (далі – ВВП). Водночас, законодавчо встановлений орієнтир щодо обсягу державних видатків на наукову і науково-технічну діяльність має розглядатися не як декларативна норма, а як елемент державної фінансової гарантії розвитку науки.

На жаль, доводиться констатувати, що фактичні показники фінансування свідчать про істотний розрив між законодавчо визначеними орієнтирами та реальними обсягами ресурсного забезпечення науки. Здійснюючи аналіз статистичних даних Державної служби статистики України щодо витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП протягом 2010–2024 років, можна дійти висновку про низьку частку фінансування науки у ВВП країни, що не відповідає встановленому законом розміру і значно поступається середнім європейським показникам. Так, у 2010 р. – 0,75 %, 2011 р. – 0,65 %, 2012 р. – 0,67 %, 2013 р. – 0,7 %, 2014 р. – 0,6 %, 2015 р. – 0,55 %, 2016 р. – 0,48 %, 2017 р. – 0,45 %, 2018 р. – 0,47 %, 2019 р. – 0,43 %, 2020 р. – 0,41 %, 2021 р. – 0,38 %, 2022 р. – 0,33 %, 2023 р. – 0,32 %, 2024 р. – 0,37 % ВВП [3].

Як слушно, зазначає Т. Ящук, на сьогодні однією з найважливіших проблем у сфері розвитку науки є недофінансування наукових та науково-технічних розробок і неефективний розподіл наявних фінансових ресурсів [4, с. 111]. К. Сіренко також зауважує, що сучасна наука переживає не найкращі часи, оскільки відчуває недостатність фінансування [5, с. 97]. Про низький рівень фінансування наукових досліджень зазначає О. Скрипнюк [6, с. 60] та багато інших науковців.

Водночас, в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) фінансування науки є однією з пріоритетних сфер державної політики, а статистика фінансування науки за 2023 рік становить: Швеція 3,57 %, Бельгія 3,32 %, Австрія 3,29 %, Німеччина 3,11 %, Фінляндія 3,09 %, Данія 2,99 %, Франція 2,19 %, Словенія 2,13 %, Нідерланди 2,08 %, Естонія 1,84 %, Чехія 1,83 %, Португалія 1,69 %, Польща 1,56 %, Греція 1,49 %, Іспанія 1,49 %, Хорватія 1,39 %, Угорщина 1,39 %, Італія 1,31 %, Литва 1,05 %, Словаччина 1,04 %, Люксембург 1,03 %, Латвія 0,83 %, Болгарія 0,79 %, Кіпр 0,68 %, Мальта 0,61 %, Румунія 0,52 % [7].

Таким чином, порівняльний аналіз свідчить про необхідність не лише збільшення частки фінансування науки у ВВП країни, а й структурного вдосконалення моделі фінансового забезпечення наукової діяльності в Україні.

Поділяємо думку Г. Терещенко про те, що для розбудови в Україні оптимальної моделі фінансування наукових досліджень необхідно відштовхуватися від загальної стратегії розвитку науки в державі, а також від того, які наукові результати ми хочемо отримати у підсумку [8, с. 93].

Принципово новим етапом у розвитку системи фінансового забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні стало запровадження з 2026 року моделі фінансування, безпосередньо пов’язаної з результатами державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти. Відповідні зміни закріплено постановою Кабінету Міністрів України «Про визначення механізму фінансового забезпечення діяльності державних наукових установ, наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок державних закладів вищої освіти з урахуванням результатів їх державної атестації» від 28 січня 2026 р. № 116 [9]. Відповідно до нового механізму державні наукові установи та

державні заклади вищої освіти за результатами державної атестації розподіляються за групами А, Б, В і Г. Саме результати такої атестації стали одним із ключових критеріїв визначення обсягу базового фінансування. Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування основної діяльності державних наукових установ, наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок закладів вищої освіти» від 4 березня 2026 р. № 339 [10] додатково встановлено порядок формування відповідних переліків із визначенням обсягу фінансування.

Важливою новацією є застосування формульного підходу до розподілу базового фінансування. За інформацією Міністерства освіти і науки України, у 2026 році вперше здійснюється розподіл додаткового фінансування залежно від атестаційної групи, масштабів установи та результативності її діяльності, загальний обсяг якого, за результатами державної атестації, становить 3,28 млрд грн [11].

Нова модель передбачає також диференціацію державної підтримки залежно від результативності наукової діяльності установ, що в свою чергу є стимулом до підвищення якості наукових досліджень, розвитку дослідницької інфраструктури, залучення наукових кадрів та впровадження результатів досліджень у реальний сектор економіки.

Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, наукової і науково-технічної діяльності закладів вищої освіти та наукових установ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 року № 28 [12] в редакції постанови № 116, бюджетні кошти можуть спрямовуватися, зокрема, на виконання наукових досліджень і науково-технічних розробок, встановлення надбавок науковим і науково-педагогічним працівникам за результатами державної атестації, підтримку молодих учених, розвиток матеріально-технічної бази та створення дослідницької інфраструктури.

Особливої уваги заслуговує запровадження надбавки за результатами державної атестації. Така надбавка встановлюється науковим і науково-педагогічним працівникам державних наукових установ та державних закладів вищої освіти, які за результатами атестації віднесені до груп А та Б, у межах відповідних бюджетних асигнувань. Відповідний механізм застосовується з 1 січня 2026 року.

Важливим елементом нової системи фінансування науки вважаємо підтримку молодих учених через безпосереднє спрямування частини фінансового ресурсу на стимулювання їх професійної діяльності. Такий підхід має стратегічне значення, оскільки проблема кадрового забезпечення науки безпосередньо пов’язана з можливістю збереження та відтворення наукового потенціалу нашої держави.

Ще однією важливою складовою нової моделі є підтримка дослідницької інфраструктури. Адже, сучасна лабораторна інфраструктура, наукове обладнання, доступ до баз даних, обчислювальних потужностей та міжнародних дослідницьких мереж є необхідною умовою конкурентоспроможності українських дослідників. Саме тому спрямування частини базового фінансування на розвиток інфраструктури дозволяє перейти від моделі фінансування переважно поточних витрат до моделі інвестування у довгострокову спроможність науки.

Водночас, нова система зберігає конкурсний компонент фінансування. Це свідчить, що бюджетні кошти можуть спрямовуватися на конкурсній основі закладам вищої освіти та державним науковим установам для проведення досліджень і науково-технічних розробок відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, у тому числі для реалізації проектів молодих учених.

Таким чином, у 2026 році формується багаторівнева модель фінансового забезпечення, яка поєднує базове фінансування за результатами державної атестації, конкурсне фінансування конкретних проектів, фінансові стимули для науковців, підтримку молодих учених та розвиток дослідницької інфраструктури. Така модель є принципово складнішою порівняно з традиційним кошторисним підходом і передбачає диференційоване використання бюджетного ресурсу залежно від цілей та результатів наукової діяльності. Водночас,

запровадження нових механізмів фінансування науки потребує їх оцінки не лише з позицій ефективності використання бюджетних коштів, а й з точки зору забезпечення гарантій незалежності науки.

У цьому контексті важливого значення набувають наукові пропозиції щодо подальшого удосконалення фінансового забезпечення науки, гарантії її незалежності та визначення напрямів вдосконалення з урахуванням довгострокових потреб держави.

Аналізуючи напрями розвитку науки в Україні в повоєнний період Л. Корновенко та С. Корновенко наголошують на тому, що наука є важливий чинник відбудови повоєнної України, її європейськості, сталості, успішності; сучасний стан науки в Україні є кризовим, водночас криза це майданчик для комплексної модернізації наукової сфери; пріоритетом наукового розвитку повоєнної України є відкрита наука, її вихід на європейський та світовий рівні [13, с. 96].

Перш за все у післявоєнний період, на думку В. Коби, І. Тарновської, В. Власова необхідно суттєво збільшити фінансування національного фонду досліджень, грантів, наукових досліджень і науково-технічних досліджень у 2–3 рази з 0,17 % частки витрат на науку у ВВП до 1,7–2,0 % ВВП. В перспективі, коли економіка країни стабільно зростатиме, довести цей показник до рівня 2–3 % ВВП, який встановлено в країнах ЄС. Для України покращення фінансування забезпечення наукових досліджень є основним і єдиним дієвим шляхом забезпечення розвитку країни у сфері відродження, оновлення і реформування науки [14, с. 38].

А. Тимків запропоновано розробити та реалізувати стратегію розвитку науки в Україні в основі якої лежить встановлення нових пріоритетів у наукових дослідженнях, формування наукової інфраструктури, кадровий потенціалі та нормативне забезпечення процесу реформування наукової діяльності [15, с. 36].

Вважаємо, що подальше реформування фінансового забезпечення наукової діяльності в Україні сприятиме: підвищенню ефективності використання коштів державного бюджету для провадження наукової і науково-технічної діяльності; залученню інвестицій у реалізацію наукових проектів державними науковими установами; оновленню основних засобів, закупівлі нового обладнання; збільшенню кількості проведених наукових досліджень і науково-технічних розробок, у тому числі тих, що проводяться за рахунок грантів, а також державних лабораторій, що проводять наукові дослідження і науково-технічні розробки за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки; посилення співпраці науки і бізнесу задля підвищення конкурентоспроможності економіки; запровадження нових інструментів фінансування, зокрема програми співфінансування наукомістких проектів із бізнесом на умовах відповідних грантів, а також спільне фінансування державою і бізнесом досліджень, що відповідають потребам підприємств; стимулювання практичного впровадження наукових результатів.

Запровадження з 2026 року нової моделі фінансування науки в Україні, що враховує результати державної атестації наукових установ і закладів вищої освіти вважаємо важливим етапом реформування відповідної сфери. Поєднання базового фінансування, формульного підходу, конкурсного розподілу коштів, стимулювання науковців, підтримки молодих учених та розвитку дослідницької інфраструктури створюватиме передумови для більш ефективного використання бюджетних ресурсів та орієнтації фінансування на результативність. Саме така модель сприятиме забезпеченню ефективного використання публічних фінансових ресурсів, зміцненню наукового потенціалу України, інтеграції до європейського дослідницького простору та формуванню науки як одного з ключових чинників повоєнного відновлення і довгострокового розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4343 (дата звернення: 20.08.2026).

2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text (дата звернення: 20.08.2026).

3. Державна служба статистики України: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.08.2026).

4. Ящук Т. А. Стан фінансового забезпечення наукових та науково-технічних робіт в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 28-1. С. 108–112.

5. Сіренко К.Ю. Фінансування наукової та науково-технічної діяльності як ефективний важіль підвищення конкурентоспроможності країни: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Випуск 5(10). С. 97–102.

6. Скрипнюк О. В. Наукова сфера України: успішний стан, успіх та прогрес реформ. *Правова держава*. 2024. Вип. 35. С. 57–72. DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-57-72.

7. What EU country spent the highest amount on research and development in 2023? URL: https://europe-data.com/what-eu-country-spent-the-highest-amount-on-research-and-development-in-2023/ (дата звернення: 20.08.2026).

8. Терещенко Г.М. Теоретичні підходи до побудови системи фінансового забезпечення науки. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3 (7). С. 85–96. DOI: https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-3-85-96.

9. Про визначення механізму фінансового забезпечення діяльності державних наукових установ, наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок державних закладів вищої освіти з урахуванням результатів їх державної атестації: постанова Кабінет Міністрів України від 28 січня 2026 р. № 116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.08.2026).

10. Деякі питання фінансування основної діяльності державних наукових установ, наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок закладів вищої освіти: постанова Кабінет Міністрів України від 04 березня 2026 р. № 339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.08.2026).

11. Уряд запроваджує нову модель фінансування наукової сфери: понад 3 млрд додаткового фінансування за результатами державної атестації. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/news/uriad-zaprovadzhuie-novu-model-finansuvannia-naukovoi-sfery-ponad-3-mlrd-dodatkovoho-finansuvannia-za-rezultatamy-derzhavnoi-atestatsii?v=697a5c768cec4 (дата звернення: 20.08.2026).

12. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, наукової і науково-технічної діяльності закладів вищої освіти та наукових установ: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 р. № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.08.2026).

13. Корновенко Л., Корновенко С. Розвиток науки у повоєнній Україні: рефлексії в умовах воєнного стану. *Axis Europae*. 2024. № 4. С. 86–98. http://doi.org/10.69550/3041-1467.4.310369.

14. Коба В.Г., Тарновська І.В., Власова В.П. Фінансове забезпечення наукових досліджень в Україні: сучасний стан та шляхи покращення. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління».* 2022. Вип. 52. С. 33–40. DOI: 10.32703/2664-2964-2022-52-33-40.

15. Тимків А.О. Стратегія розвитку української науки в умовах відновлення економіки країни. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2022. № 5 (105) травень. С. 36–45. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-7.

16. Атаманчук Н.І. Фінансове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні як один з пріоритетів державної політики. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2025. № 90. Ч. 3. С. 113–118. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.15.

Дата першого надходження статті до видання: 21.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)